

Dezvoltarea abilităților non-cognitive la adolescenții din România

Analiza literaturii de specialitate

- **Adolescența este o perioadă foarte complexă a vieții, ofertantă ca și oportunități, dar marcată și de numeroase riscuri.** Conform cercetărilor în domeniu, această etapă a vieții este caracterizată printr-o dezvoltare a abilităților fizice și mentale, ca urmare a căreia adolescenții devin mai puternici, mai bine dezvoltați fizic, mai rapizi și mai rezilienți decât înainte. Este caracterizată pe de altă parte, printr-un grad crescut de vulnerabilitate care apare odată cu dificultatea de a controla emoțiile și comportamentele specifice vârstei, cu intensificarea căutării de senzații, asumarea de riscuri, impulsivitatea, nesăbuiința și incapacitatea de a cântări consecințele pe termen lung ale acțiunilor întreprinse. În același timp, studiile arată că, deși abilitățile cognitive, în special analiza rațională și luarea deciziilor, se dezvoltă complet ca la adulți, există încă un grad de imaturitate în spectrul motivațional și emoțional al adolescenților. Ca atare, disocierea dintre traiectoria de dezvoltare a abilităților cognitive și cea a celor non-cognitive reprezintă un argument puternic în favoarea unei analize temeinice a acestora din urmă și a impactului pe care îl au asupra vieții adolescenților.
- **Deși subiectul dezvoltării abilităților non-cognitive suscită un interes tot mai mare la nivel internațional (în special în Statele Unite și în Marea Britanie), activitatea noastră de documentare a relevat un grad relativ scăzut de date teoretice și empirice în spațiul nostru geografic de referință.** În particular, în România, am identificat foarte puține inițiative în domeniu, cel puțin în ce privește adaptarea instrumentelor în vederea măsurării abilităților non-cognitive sau conceperea de intervenții bazate pe evidențe ce vizează învățarea socio-emoțională. De asemenea, studiile de cercetare fundamentală sau aplicativă par să se regăsească într-un număr limitat. Această relativă penurie de date/inițiativese poate datora, printre altele, confuziei existente la nivelul terminologiei din domeniu, dar și dificultăților de măsurare întâmpinate în circumscrierea variabilelor psihologice non-cognitive.
- **Nu există un consens științific cu privire la ceea ce reprezintă de fapt abilitățile non-cognitive și modul în care pot fi acestea definite,** deși toate lucrările de specialitate analizate tind să aibă în comun definiția acestor abilități ca „altele decât abilitățile cognitive” sau „abilități ce nu pot fi măsurate prin teste de inteligență sau de performanță”. Pe de altă parte, cercetările demonstrează că, de fapt, este impropriu să faci o distincție strictă între procesele cognitive și non-cognitive, deoarece aceste procese sunt, în realitate, procese interconectate. Așadar, am putea spune că subiectul definiției unice a abilităților non-cognitive se află încă în dezbateri, complicând astfel demersul de realizare a unei cercetări riguroase și de transpunere în practică a rezultatelor acesteia.
- Analiza noastră documentară a evidențiat existența unei mari varietăți de termeni utilizați cu referire la abilitățile non-cognitive, cum ar fi: abilități specifice inteligenței emoționale, abilități non-cognitive, abilități socio-emoționale, trăsături de personalitate/caracter, aptitudini personale, calități personale, dispoziții afective, calități morale (precum caracterul), abilități de învățare socio-emoțională etc. Cu toate acestea, analiza literaturii de specialitate arată că toți acești termeni sunt încă discutabili, ceea ce îngreunează activitatea de cercetare și transpunerea acesteia în practică. În plus, ajungerea la un consens este dificilă și din cauza faptului că unii autori susțin că atâta timp cât orice aspect al

funcționării psihologice presupune procesarea informației, nu se poate vorbi cu adevărat de dimensiuni non-cognitive pure, fiindcă acestea includ automat și o componentă cognitivă.

- **În contextul cercetării de față, am avut în vedere sau am analizat principalele tipuri de abilități non-cognitive, asociate dimensiunilor personale sau sociale ale unei persoane,** care, la rândul lor, dau naștere altor trăsături de caracter (cum ar fi, printre altele, optimismul, perseverența, reziliența și curiozitatea): a) dimensiunea de ordin personal: conceptul de sine, autoeficacitatea, autocontrolul, motivația, creativitatea; b) dimensiunea de ordin social și comunitar: abilitățile sociale, abilitățile civice. În baza lucrărilor de specialitate analizate, considerăm că toate aceste abilități reprezintă elemente importante în dezvoltarea rezilienței. Cercetările analizate arată că reziliența nu este privită ca un atribut sau o trăsătură de personalitate pe care unii copii o au, iar alții nu, ci mai degrabă ca un proces de dezvoltare ce poate fi favorizat prin intervenții adecvate.
- În urma analizei noastre documentare, am identificat doar câteva inițiative care au avut la bază abordări specifice de analiză și evaluare a abilităților non-cognitive în România și în regiune. Mai precis, inițiativele identificate în România sunt axate fie pe adaptarea instrumentelor destinate măsurării abilităților non-cognitive (testcentral.ro), fie pe conceperea intervențiilor bazate pe evidențe destinate învățării socio-emoționale, precum programul SELF Kit (Social Emotional Learning Facilitator Kit, www.selfkit.ro). O posibilă explicație pentru numărul mic de inițiative îl constituie lipsa, la ora actuală, a unui consens cu privire la terminologia utilizată în acest domeniu. O altă barieră o reprezintă și dificultățile de măsurare întâmpinate în delimitarea variabilelor psihologice non-cognitive în contextul unor intervenții mai largi în sectoarele educației, protecției sociale și sănătății. Pe de altă parte, trebuie menționat faptul că studiile științifice realizate în România în sfera abilităților non-cognitive sunt încă la început de drum și, ca atare, nu se bucură încă de vizibilitatea și impactul lucrărilor de la nivel internațional.
- **Exercițiul de analiză a literaturii de specialitate a confirmat importanța abilităților non-cognitive ca factori ai dezvoltării adolescenților, precum și faptul că relația abilităților non-cognitive cu cele cognitive nu trebuie neglijată.** Factorii de context/mediu de viață pot juca un rol hotărâtor atunci când vine vorba de gradul de asimilare și maleabilitate a abilităților non-cognitive a căror formare este influențată de intervenții la nivelul semenilor, familiei, școlii și comunității. Acțiunile întreprinse în lumea socială presupun o multitudine de abilități non-cognitive, dar și o provocare la nivelul intelectului. Prin urmare, în experiența în timp real a adolescenților, abilitățile cognitive și non-cognitive sunt interdependente.
- **Din perspectiva măsurării și evaluării abilităților non-cognitive, analiza literaturii de specialitate a relevat o gamă largă de instrumente,** cum ar fi: chestionarele standard, scalele de autoevaluare, sarcinile experimentale, simulările, interviurile structurate, sarcinile de gândire creativă/gândire divergentă, sarcinile de idee generală și creativă. Un alt tip de evaluare îl reprezintă „Tehnică Evaluării Consensuale” (Amabile, 1982; Kaufman et al., 2008), conform căreia un grup de evaluatori judecă și fac un clasament al mai multor produse creative de tipul poveștilor, colajelor, poeziilor etc. care le sunt prezentate și alcătuiesc un „punctaj/score compozit al creativității”. Mai recent, pentru a identifica acele caracteristici ale creierului asociate diferitelor abilități non-cognitive se folosesc tehnici neuroimagistice, subiecții având de rezolvat diverse probleme în timp ce creierul lor este scanat prin intermediul unui aparat de tip MRI - Tomografie de Rezonanță Magnetică (Kleibecker et al., 2013).
- **De departe, cel mai frecvent folosit instrument de măsurare este chestionarul standard,** acesta fiind ușor de folosit, compatibil cu utilizarea online, și dovedit în multe cazuri ca foarte bun predictor al diverselor rezultate. Pe de altă parte, chestionarele prezintă și unele dezavantaje, motiv pentru care, deocamdată, majoritatea lucrărilor de cercetare recomandă, pe cât posibil, utilizarea

unui mix de instrumente de măsură – chestionare, teste de performanță, interviuri, protocoale de observație – pentru a crește astfel caracterul de validitate a măsurătorii.

- **Analiza literaturii de specialitate atenționează asupra unui aspect important:** doar utilizarea instrumentelor de măsură scalate deja existente pentru a evalua abilitățile non-cognitive, fără luarea în considerare a contextului, a specificului grupurilor țintă și a scopului intervenției, presupune adesea asumarea unor riscuri semnificative în ce privește validitatea rezultatelor evaluării. Din acest motiv, cele mai bune abordări în vederea unei evaluări sunt cele care sunt întotdeauna elaborate de către experți în conformitate cu specificul intervenției.
- **Marea majoritate a lucrărilor de specialitate analizate în raportul de față demonstrează maleabilitatea abilităților non-cognitive care pot fi modelate prin programe de intervenție.** Dată fiind „plasticitatea” perioadei adolescenței, atât din punct de vedere neuronal cât și comportamental, analiza literaturii de specialitate arată faptul că factorii de mediu/context pot juca un rol hotărâtor atunci când vine vorba de gradul de asimilare și maleabilitate a abilităților non-cognitive a căror formare este influențată de intervenții la nivelul semenilor/ prietenilor, familiei, școlii și comunității. **Cercetările semnaleză însă și faptul că adolescenții își dezvoltă cel mai bine abilitățile non-cognitive prin experiențe în timp real, atunci când sunt încurajați să se implice în modelarea propriului destin și când nu sunt priviți doar ca niște recipiente ale deciziilor educaționale ale adulților.**
- Un loc special în literatura științifică îl ocupă conceptul de reziliență. Deși o parte din lucrările științifice fac conexiunea dintre reziliență și abilitățile non-cognitive, altele susțin că reziliența nu reprezintă, de fapt, o abilitate non-cognitivă propriu-zisă, ci un rezultat important al unui anumit nivel de dezvoltare și al efectului combinat al abilităților non-cognitive. Prin urmare, reziliența a fost definită ca o adaptare pozitivă care are loc în ciuda prezenței riscului (Masten, 2009, 2011; Rutter, 2006). De exemplu, potrivit unui studiu recent realizat de OCDE asupra rezilienței educaționale, având la bază rezultatele obținute la testele PISA 2006, elevii rezilienți sunt mai motivați, mai implicați și au o mai mare încredere în capacitatea lor de a învăța (OCDE, 2011), toate aceste calități aparținând sferei abilităților non-cognitive. Ca atare, deși putem considera, ca și definiție de lucru, că reziliența face parte din abilitățile non-cognitive, trebuie să fim conștienți că reziliența nu poate fi dovedită în absența altor abilități non-cognitive de bază precum conștiința de sine, motivația, autoeficacitatea sau abilitățile sociale.

Politici din sfera promovării dezvoltării abilităților non-cognitive

- **Deși nu am putut remarca o promovare explicită a abilităților non-cognitive ca atare la nivel de politici în România, analiza politicilor actuale indică un interes vădit pentru asigurarea, la nivelul tuturor sectoarelor (educație, protecție socială și sănătate), a unui sprijin adecvat în vederea dezvoltării integrate a copiilor și tinerilor.** Competențele transversale, competențele socio-emoționale, deprinderile de viață, abilitățile necesare menținerii stării de sănătate mentală, și alte tipuri de abilități apar tot mai frecvent în diferitele documente strategice analizate. În plus, în mai multe documente de politici supuse analizei, am observat o preocupare evidentă pentru abordările integrate intersectoriale (educație, sănătate, social, juridic, etc.) referitoare la aspecte legate de diverse categorii de populație, cum ar fi: copiii, cetățenii de etnie romă, grupurile la risc, persoanele cu dizabilități, adolescenții, copiii rămași în urmă etc.
- **Cu toate acestea, nu există o abordare comună tuturor sectoarelor analizate vizavi de abilitățile non-cognitive.** În domeniul educației, paradigma abordării „competențelor cheie” prezentă în actuala reformă a programei școlare a permis o extindere a interesului în educație de la

aspectele pur cognitive către alte aspecte ale dezvoltării personalității, inclusiv abilitățile non-cognitive. În sfera protecției sociale, termenul de „abilități de viață independentă” este folosit cel mai adesea în raport cu abilitățile non-cognitive, în timp ce în sectorul sănătății, nevoia de dezvoltare non-cognitivă a adolescenților este în general asociată cu „educația pentru sănătate” la adolescenți ca modalitate de prevenire a comportamentelor riscante pentru sănătate”.

- Intervenițiile și atelierile de lucru organizate în contextul raportului de față cu diferiți experți și factori relevanți au evidențiat **nevoia unei înțelegeri comune a abilităților non-cognitive la nivelul tuturor sectoarelor (educație, protecție socială și sănătate)**. În timpul discuțiilor, s-a sugerat și realizarea unui inventar al definițiilor și instrumentelor de evaluare referitoare la abilitățile non-cognitive, ca punct de plecare în derularea unei ample campanii de sensibilizare și promovare a importanței acestor abilități în rândul tuturor factorilor implicați. Totodată, o prioritate semnalată de participanți a fost nevoia unui program de formare sistematic pe tema abilităților non-cognitive adresat profesioniștilor care lucrează cu adolescenți în toate sectoarele analizate.

Practici care vizează dezvoltarea abilităților non-cognitive la adolescenți în România

Sectorul Educației

- Analizele noastre au identificat mai multe inițiative la nivel de sistem derulate în sfera învățământului care ar putea deschide un drum pentru viitoare programe axate pe dezvoltarea abilităților non-cognitive. Deși inițiativele identificate nu vizează neapărat adolescenții în mod specific, ci toți copiii și tinerii cuprinși în sistemul de învățământ, o schimbare în abordarea recentei curricule școlare poate avea impact pe termen lung în rândul adolescenților de mâine din România. Pe de altă parte, interviurile realizate cu factorii relevanți, precum și o serie de studii de fond au semnalat principalele provocări legate de trecerea la o abordare educațională orientată mai mult asupra abilităților non-cognitive: sistemul de formare a cadrelor didactice nu oferă posibilitatea dezvoltării depline a abilităților pedagogice necesare unei abordări educaționale non-cognitive; evaluările și examenele încă pun accent pe abilitățile cognitive ale elevilor; cadrele didactice dispun de insuficiente resurse (ca și informații, materiale de studiu, ghiduri metodologice, opțiuni de formare continuă) pentru a integra în activitățile lor didactice zilnice o abordare orientată asupra dezvoltării abilităților non-cognitive; serviciile de consiliere sunt încă slab dezvoltate, iar accesul elevilor la consiliere este unul limitat, în special în zonele rurale.
- O altă posibilitate pentru adolescenți de a-și dezvolta abilitățile non-cognitive în cadrul sistemului de învățământ o oferă curriculumul la decizia școlii. La ora actuală, la nivel național, este prevăzut un set de discipline opționale cu mare potențial în dezvoltarea abilităților non-cognitive, cum ar fi dezvoltarea deprinderilor de viață, educația pentru sănătate, educația civică, educația interculturală etc. Alte activități extrașcolare organizate de școlile din România pot oferi și ele oportunitatea integrării de activități educaționale care să vizeze dezvoltarea abilităților non-cognitive, cum ar fi: programul Școală după Școală, programul național „Școala Altfel” și programul „A Doua Șansă”. Cu toate acestea, până în prezent, nu există experiența unei evaluări țintite a acestor programe care să demonstreze impactul lor asupra dezvoltării abilităților non-cognitive la adolescenți.
- În decursul interviurilor pe care le-am realizat, un aspect legat de abordarea non-cognitivă a educației atins frecvent de participanți a fost acela al faptului că actualul sistem de evaluare și examinare aplicat în învățământ pune cel mai mare accent pe abilitățile cognitive. Mai mulți participanți la atelierul de lucru au fost de părere că ar fi benefică dezvoltarea unui sistem de evaluare a abilităților non-cognitive la nivel național. În același timp însă, o schimbare sistemică a actualului mecanism de evaluare a asimilării cunoștințelor în baza unei abordări non-cognitive necesită o

dezbateri mai largă, dat fiind faptul că factorii intervievați nu au dovedit o înțelegere și o rezonanță comună vizavi de importanța abilităților non-cognitive și de rolul acestora în performanțele educaționale per ansamblu ale adolescenților.

- În mai multe interviuri organizate în cadrul studiului nostru, mediul școlar și calitatea relației cadru didactic-elev-părinte s-au evidențiat frecvent ca factori critici în dezvoltarea abilităților non-cognitive. În opinia experților intervievați, aceste relații și mediul general existent la nivelul școlii joacă un rol important în crearea unui context sigur și favorabil învățării și dezvoltării.
- În România, există mai multe programe și inițiative care vizează în mod explicit dezvoltarea abilităților non-cognitive la copii și adolescenți: UNICEF (Campania pentru Participarea Școlară „Hai La Școală!”), World Vision, Salvați Copiii și Fundația Roma Education Fund au integrat și ele în programele lor educaționale diverse acțiuni destinate îmbunătățirii motivației, stimei de sine și asertivității elevilor, precum și a abilităților lor de comunicare. Un alt exemplu de bună practică este modelul de educație prin coaching implementat de Asociația ROI în liceele cu o pondere ridicată a elevilor ce provin din medii defavorizate.

Sectorul protecției sociale

- La nivel de politici, experiența ultimilor ani indică o schimbare în sistemul de protecție socială menită să asigure dezvoltarea și bunăstarea copiilor, precum și accesul universal la serviciile sociale, printr-o **abordare integrată și holistică** la nivelul tuturor instituțiilor și autorităților publice din sectoarele sănătății, educației și protecției sociale. Recenta *Strategie Națională pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Copilului 2014-2020* și planul operațional aferent vizează în mod clar facilitarea accesului la educație și servicii de sănătate de calitate. Accentul pe **prevenire** și pe rolul proactiv al sistemului de protecție socială evidențiat în acest document strategic creează premisele necesare realizării de intervenții bazate pe abordarea abilităților non-cognitive destinate adolescenților, căci textul strategiei prevede explicit **nevoia dezvoltării „deprinderilor de viață independentă” în rândul copiilor instituționalizați, prin formarea profesioniștilor în domeniu și revizuirea cadrului legislativ actual.**
- Obiective specifice privind reducerea sărăciei și promovarea incluziunii sociale în rândul adolescenților și tinerilor vulnerabili sunt prevăzute și în **Strategia Națională în domeniul politicii de tineret 2015-2020**¹. Potrivit acestui document, una dintre principalele direcții de acțiune vizate este „Cultura și educația non-formală”, cu referiri specifice privind dezvoltarea activităților de consiliere și a oportunităților de învățare non-formală orientate către grupurile cu risc mare de părăsire timpurie a școlii, tinerilor din mediul rural și/sau tinerilor NEET (care nu sunt încadrați profesional și nu urmează niciun program educațional sau de formare). Deși nu se menționează explicit, consilierea și activitățile de învățare non-formală pot oferi un bun prilej pentru includerea intervențiilor legate de dezvoltarea abilităților non-cognitive la adolescenți, la fel și direcția de acțiune care vizează participarea și voluntariatul.
- **Abilitățile non-cognitive sunt incluse și în actualele standarde promovate de** Autoritatea Națională pentru Protecția Drepturilor Copilului și Adopție (ANPDCA) cu referire la sistemul formal de protecție a copilului, vizând dezvoltarea abilităților socio-emoționale privite ca „deprinderi de viață”. O altă reglementare², pentru aprobarea standardelor minime obligatorii privind centrele de zi pentru copiii cu dizabilități, prevede activități de reabilitare precum: *dezvoltarea abilităților de autocontrol (de ex. dezvoltarea procesului de inhibiție voluntară); organizarea și formarea autonomiei personale*

¹ <http://mts.ro/wp-content/uploads/2015/01/Strategia-tineret-ianuarie-2015.pdf>

² <http://www.legex.ro/Ordin-25-2004-41161.aspx>

etc. (Standardul nr. 6.3). Pe lângă acestea, începând cu anul 2007, sistemul de protecție a copilului trebuie să respecte standardele minime obligatorii privind serviciile destinate dezvoltării deprinderilor de viață și ghidul metodologic pentru aplicarea acestor standarde.

- În ultimii ani, instituțiile de stat (precum Agențiile Județene pentru Ocuparea Forței de Muncă; Direcțiile Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului etc.) și unele ONG-uri au conceput mai multe proiecte și intervenții axate pe dezvoltarea deprinderilor de viață la persoanele cu dizabilități, în special în ce privește accesul acestora pe piața muncii. În majoritatea cazurilor, abordarea din perspectiva abilităților profesionale a vizat și un set de deprinderi de viață (inclusiv abilitățile non-cognitive precum motivația, reziliența, abilitățile socio-emoționale și autonomia) menite să faciliteze incluziunea persoanelor cu dizabilități pe piața muncii și dobândirea, de către aceștia, a unui anumit nivel de autonomie.
- Cercetările noastre au evidențiat și o serie de experiențe relevante la nivel internațional care acordă o importanță deosebită dezvoltării deprinderilor de viață ale tinerilor (ca parte a abilităților non-cognitive), precum programul guvernamental la scară largă Chile Solidario³ (2002-2009) sau programul Voix Libres⁴ (un ONG cu sediul în Elveția) din Bolivia. Principala lecție extrasă în urma acestor experiențe internaționale este aceea care evidențiază necesitatea participării și implicării tinerilor astfel încât să poată beneficia de oportunități create special în acord cu nevoile și motivațiile lor, precum și de cea mai bună protecție și susținere.
- Fără îndoială, UNICEF se numără printre pionerii și vocile cele mai coerente în activitatea de susținere și promovare a unei abordări integrate a vulnerabilităților, inechității și sărăciei în rândul copiilor și adolescenților. Există și alte exemple de organizații care au conceput programe axate pe dezvoltarea abilităților non-cognitive la copii și tineri în România, în special cei aflați în programele de protecție a copilului. Astfel de inițiative vizează în general creșterea motivației adolescenților, îmbunătățirea capacității lor de a se integra în societate, de a-și gestiona propria viață și a-și planifica o viață independentă.
- Există însă puține evidențe care să arate că programele de intervenție adresate adolescenților din România, concepute să contribuie la dezvoltarea abilităților lor non-cognitive, și-au măsurat în vreun fel impactul și rezultatele obținute, reprezentând un capitol care necesită încă multe eforturi în următorii ani.
- Potrivit opiniilor experților intervievați cu privire la protecția copilului și dezvoltarea abilităților non-cognitive, deși cadrul legislativ conține multiple prevederi legate de dreptul de a beneficia de servicii de sănătate, educație, sociale, în realitate, capacitatea instituțiilor publice de a furniza aceste servicii este mult diminuată fie din cauza lipsei de personal, fie, acolo unde există personalul necesar, din cauza lipsei de pregătire adecvată a respectivilor specialiști.

Sectorul sănătății

- **Constatările cercetărilor în domeniu realizate la nivel național și internațional evidențiază relația explicită dintre sănătatea unei persoane și factorii contextuali obiectivi (sociali, economici, culturali etc.) și subiectivi (atitudini, inclusiv abilitățile non-cognitive).** Cazurile menționate în studiu arată că intervențiile din cadrul programelor naționale de sănătate sunt adesea scoase din context.

³ <http://blogs.worldbank.org/developmenttalk/reflections-social-protection-and-poverty-alleviation-long-term-impact-chile-solidario>

⁴ <http://www.voixlibres.org/>

- **La ora actuală, sistemul de sănătate nu pune accent pe abilitățile non-cognitive nici la copii, nici la adolescenți.** Adesea, programele de intervenție în sănătate se axează pe activitățile curative și mai puțin pe cele preventive și de promovare a sănătății.
- Din punct de vedere al promovării sănătății în rândul adolescenților (inclusiv adolescenții cu comportamente la risc), recent s-au implementat mai multe **programe naționale în diferite sectoare ale sănătății.** Unele au vizat în mod explicit monitorizarea și îmbunătățirea sănătății adolescenților și au avut impact asupra dezvoltării abilităților non-cognitive, precum *Programul Național de sănătate mintală și profilaxie în patologia psihiatrică* sau *Programul Național de evaluare și promovare a sănătății și educație pentru sănătate*. Astfel de programe includ și o serie de indicatori de monitorizare a stării de sănătate la copii și adolescenți cu relevanță directă în ce privește abilitățile non-cognitive: social-emoționale; verbale; cognitive; motorii.
- **Recent, au fost implementate mai multe programe naționale cu potențial impact asupra dezvoltării abilităților non-cognitive ale adolescenților din perspectiva deprinderilor de viață sănătoasă.** Agenția Națională Anti-Doping derulează o serie de programe care vizează prevenirea sau reducerea consumului de către tineri a substanțelor psiho-active și a altor droguri, a alcoolului și tutunului. Campaniile acestora prevăd și cursuri adresate adolescenților referitoare la adoptarea de atitudini și deprinderi sănătoase vizavi de consumul de droguri și substanțe psiho-active. O altă inițiativă este aceea legată de disciplina școlară „Educație pentru sănătate”, un subiect complex cuprins în curriculumul la decizia școlii care abordează sfera abilităților non-cognitive. Această disciplină opțională face parte dintr-un Program Național de Educație care urmărește promovarea unui stil de viață sănătos și care cuprinde obiective precum: promovarea sănătății și a stării de bine (conștiința de sine și conceptul de sine, abilități de comunicare și relaționare interpersonală; dezvoltarea carierei personale); dezvoltarea personală; prevenirea.
- O serie de **proiecte derulate de ONG-uri** au contribuit, de asemenea, la dezvoltarea abilităților non-cognitive la adolescenții confrunțați cu boli severe sau cu comportamente riscante pentru sănătate, asigurând servicii zilnice pentru copii și tineri în spitale din întreaga țară. Voluntarii și experții acestor organizații folosesc tehnici special concepute pentru a îmbunătăți calitatea vieții acestor tineri. Programele vizează abilități și atitudini specifice precum: reziliența și mecanismele de coping; auto-acceptarea și atitudinea pozitivă; competențele sociale și emoționale; autonomia (capacitatea de a avea grijă de propria persoană și evitarea rolului de victimă); abilități de planificare și gestionare a vieții. Spectrul emoțional al copiilor vizați de programe a cunoscut o îmbunătățire, ca și modul lor de autoevaluare pozitivă, abilitatea lor de a-și găsi noi mecanisme de coping și speranța lor în capacitatea de vindecare, dar și în perspectiva lor asupra vieții post-tratament.
- Un alt exemplu de bună practică îl reprezintă proiectul implementat de ALIAT (*Alianța pentru Lupta Împotriva Alcoolismului și Toxicomaniilor*) în parteneriat cu UNICEF. Prin proiect, s-au înființat centre locale care oferă adolescenților vulnerabili o serie de intervenții integrate, oportunități de dezvoltare personală, precum și consiliere psihologică și profesională, vizând astfel crearea, la nivel local, a unui model de intervenție inovator.
- Interveniile realizate în contextul raportului de față au arătat faptul că inițiativele pe care ONG-urile le derulează prin proiecte ce vizează educația pentru sănătate sunt prea punctuale, au o acoperire geografică neuniformă și se confruntă cu problema sustenabilității. În general, proiectele implementate la nivel local/regional nu reușesc să asigure sustenabilitate pe termen lung ulterior încheierii finanțării inițiale. În contextul deficitului de finanțare a sistemului de sănătate, implicarea comunității în angajamente pe termen mediu și lung menite să asigure continuitatea activităților inițiate în proiect este aproape inexistentă.

Exemple de organizații și programe care promovează dezvoltarea abilităților non-cognitive la adolescenții din grupurile vulnerabile

- În cadrul analizei noastre, am identificat mai multe exemple de adolescenți care au avut șansa de a-și dezvolta abilitățile non-cognitive prin implicarea în activități de voluntariat, uneori ca urmare a colaborării cu ONG-uri locale sau naționale. Aprobarea în 2014 a unei noi Legi privind reglementarea activității de voluntariat oferă adolescenților oportunitatea de a beneficia de o recunoaștere adecvată a experienței lor profesionale ca voluntari, în timp ce ONG-urile au datoria de a emite certificate de voluntariat care atestă progresul înregistrat de voluntari la diferite capitole (cunoștințe, competențe, abilități, atitudini). Certificatul de voluntariat – la ora actuală în curs de testare – face trimitere la competențele cheie prevăzute la nivel european și are la bază modelul de certificat Youthpass emis pentru voluntari în cadrul programului Erasmus+.
- O bună practică la acest capitol este și programul conceput în 2009 de *Fundația Noi Orizonturi*. Programul IMPACT adresat adolescenților cu vârste între 12 și 19 ani promovează un model de atestare a activității de voluntariat bazate pe învățarea pe patru componente (cetățenie activă, angajabilitate, antreprenoriat social și leadership). Un alt exemplu de bună practică analizat în contextul cercetării noastre este modelul promovat de organizația *Tineri pentru Tineri*, cu sprijinul instituțiilor internaționale, care se axează pe voluntariat și educație de la egal la egal, ca o abordare cuprinzătoare a „educației pentru viața de familie” (EVF) adresată tinerilor. Programul EVF prevede și un proces de evaluare pe bază de chestionare aplicate cursanților înainte și după cursuri.
- Alte organizații precum ARDOR – Asociația Română de Dezbateri, Oratorie și Retorică, promovează programe de formare pentru adolescenți, inclusiv cei vulnerabili, prin intermediul cărora aceștia își pot îmbunătăți percepția de sine, motivația, autocontrolul, abilitățile de relaționare interpersonală și abilitățile civice. Voluntariatul ca mijloc de dezvoltare personală și de depășire a constrângerilor actuale este utilizat și de alte organizații precum *Desenăm Viitorul Tău*, *Scout*, *Liderii Mileniului Trei*, *Școala de Valori*, și *Fundația Leaders* – care pun accent pe educația pentru viață, leadership, responsabilitate și valori, caracter.
- Am identificat și alte exemple de ONG-uri ale căror programe pentru adolescenți includ elemente de antreprenoriat, mentorat și consiliere în carieră: Junior Achievement, World Vision, Institutul pentru Dezvoltarea Evaluării în Educație, Fundația Româno-Americană, Fundația Romanian Business Leaders, Centrul de Excelență Academică, etc.
- Cercetarea noastră a relevat o serie întreagă de proiecte și inițiative cu potențial important în dezvoltarea abilităților non-cognitive ale adolescenților dezavantajați. Cu toate acestea, rareori am identificat un model de evaluare sistematică care să permită formularea de concluzii bazate pe evidențe cu privire la impactul și eficacitatea inițiativelor implementate.

Abordări integrate și oportunități privind dezvoltarea abilităților non-cognitive

- Analiza noastră a evidențiat și o serie de programe concepute în baza unei abordări integrate. Considerăm că un sprijin mai coerent la nivelul comunității ar oferi adolescenților un mediu benefic dezvoltării abilităților lor non-cognitive. Exemplele analizate în raportul de față provin de la organizații precum: UNICEF, Salvați Copiii, World Vision România, Biserica Ortodoxă Română, SOS Satele Copiilor, Asociația Concordia, Hope and Homes for Children România, Alternative Sociale, Fundația Roma Education Fund, Asociația 'Ana și Copiii', Amurtel, Desenăm Viitorul Tău etc.

Recomandări

- **Este necesar un angajament la nivel de politici în vederea recunoașterii importanței abilităților non-cognitive** și a potențialului lor immanent de îmbunătățire a performanțelor școlare ale adolescenților, de creștere a nivelului de integrare socială și bunăstare a tinerilor, în special a celor proveniți din medii defavorizate. O abordare națională integrată vizavi de dezvoltarea abilităților non-cognitive ar trebui dezbătută mai pe larg ca un pas în pregătirea de noi politici și strategii în educație, sănătate și protecție socială.
- **Programele și intervențiile bazate pe evidențe ar trebui să fie completate și susținute de cercetări științifice și metodologii de evaluare relevante.** Este evidentă nevoia unei platforme care să faciliteze comunicarea și schimbul de experiență între actorii relevanți în domeniu, prin utilizarea de modele, metodologii și instrumente de evaluare a impactului programelor de dezvoltare a abilităților non-cognitive astfel încât să existe evidențe cu privire la calitatea și relevanța respectivelor intervenții în rândul grupurilor țintă specifice.
- **UNICEF ar putea prelua rolul de lider în facilitarea unor discuții libere intersectoriale cu privire la importanța dezvoltării abilităților non-cognitive,** în special în rândul grupurilor defavorizate, reunind la masa dezbaterilor factori responsabili de formularea politicilor naționale, cercetători, părinți, adolescenți și profesioniști din diverse sectoare. Astfel de discuții libere se pot concretiza, de exemplu, într-un proiect comun de document de politică și strategie privind dezvoltarea abilităților non-cognitive la nivel național. UNICEF ar putea fi un catalizator al diverselor inițiative naționale, regionale și internaționale derulate în sfera dezvoltării non-cognitive.
- **Este necesară o coordonare/ comunicare reală între diferitele inițiative și programe privind dezvoltarea abilităților non-cognitive** implementate de diferite organizații ale societății civile astfel încât să existe o coerență mai mare în abordare și sprijin reciproc.
- **Este foarte clară nevoia unor intervenții care să vizeze formarea profesioniștilor din toate sectoarele** (cadre didactice, cadre sanitare și asistenți sociali) pe teme legate de abilitățile non-cognitive, printr-o actualizare a ofertei de formare disponibile în prezent astfel încât să includă priorități clare cu privire la abordarea abilităților non-cognitive.
- **Părinții și reprezentanții legali ai copiilor reprezintă actori cheie în stimularea dezvoltării abilităților non-cognitive ale copiilor, în etapele primare petrecute în familie,** dar și ulterior în îmbunătățirea acestor abilități în perioada anilor de școlară. O importantă direcție de acțiune o reprezintă „echiparea” părinților cu metodele și instrumentele necesare pentru a le putea asigura copiilor lor o dezvoltare non-cognitivă corespunzătoare.
- **Elaborarea de politici și practici în sfera abilităților non-cognitive ar trebui să înceapă în primul rând de la vocea copiilor și tinerilor.** Implicarea tinerilor în diferite etape și la diferite nivele de decizie referitoare la programele destinate lor creează un context care le permite tinerilor să-și dezvolte abilitățile non-cognitive, să reflecte asupra rolului lor, să-și analizeze atuurile și contribuția pe care și-o pot aduce în societate și în lume. Experiența ONG-urilor care lucrează cu beneficiari din categoriile vulnerabile este de avut în vedere în conceperea de noi politici, programe și inițiative în domeniu.
- **Autoritățile locale, la rândul lor, ar putea să se implice mai mult** prin susținerea intervențiilor speciale destinate tinerilor, ținând cont de dezvoltarea abilităților non-cognitive. O valoare adăugată o reprezintă și schimbul de bune practici privind cooperarea dintre diferiții factori relevanți la nivel local.